

Необхідно відзначити, що найбільш спірним моментом попереднього варіанта проекту закону "Про акціонерні товариства" були норми щодо діяльності закритих акціонерних товариств. Більшість керівників існуючих ЗАТ із великою кількістю акціонерів переймалися подальшою долею своїх підприємств, адже проект передбачає максимальну кількість акціонерів ЗАТ – 150 осіб. Однак розробники законопроекту неодноразово зазначали, що це обмеження розповсюджуватиметься тільки на новостворені закриті акціонерні товариства. У новому варіанті документа є чітка норма, згідно з якою ЗАТ, що існуватимуть на момент набрання чинності закону, можуть залишити ту кількість акціонерів, яка є, та закритий тип. При цьому впродовж трьох років існуючі ЗАТ мають привести свої статuti у відповідність до Закону "Про акціонерні товариства".

Література

1. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: стан та розвиток. – К.: Знання. – 2003. – 149 с.
2. Покритан А. Про характер виробничих відносин в сучасній Україні// Економіка України. – 1999, № 10. – С. 34- 39.
3. Фесечко В.В. Собственность: сущность, форма, содержание, структура. – Донецк, 2003. – 133 с.
4. Мозговий О.М. Фондовый рынок. – К.: КНЕУ, 1999. – 402 с.

УДК 339.13

Аспір. Ю.В. Парфенюк¹ – Львівська КА

ПРО ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ У СУЧАСНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто основні функції фінансів, для реалізації яких потрібний відповідний фінансовий механізм, що включає всю сукупність економічних, організаційно-правових форм фінансових відносин у народному господарстві України.

Doctorate Y.V. Parfenyuk – Commercial Academy of L'viv

About the main functions of finances in the modern market economy

The basic functions of finances, for realization of which the necessary proper financial mechanism, that includes all aggregate of legal forms of financial relations economic, in the national economy of Ukraine, are considered.

Сутність кожної економічної категорії розкривається у тих функціях, які вона виконує. Серед економістів, які досліджують фінансові відносини, немає одностайності щодо визначення функцій, властивих фінансам. Окремі з них – С.Р. Огородник [13], В.М. Опарін [11] та ін., вважають, що їм властиві тільки розподільча та контрольна функції.

Багато вчених, не заперечуючи виконання фінансами зазначених функцій, доводять, що їм притаманні й інші. Зокрема, А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін, крім розподільчої та контрольної, обґрунтовують наявність у фінансів регулюючої та стимулюючої функції [5]. Автори економічно-

¹ Наук. керівник: проф. Г.І. Башнянин, д-р. екон. наук – ЛКА

го словника-довідника вважають, що, поряд із загальноновизнаними функціями, фінанси мають забезпечити ефективність, справедливість та стабільність [7].

Дещо відмінну точку зору на цю проблему висловлюють автори книги "Основи економічної теорії", які вважають основною функцією фінансів "нагромадження необхідної кількості грошових фондів для здійснення процесу різностороннього відтворення продуктивних сил і, насамперед, головної продуктивної сили – працівника; регулювання державою за допомогою фінансового процесу розвитку економічної системи, зокрема, технологічного способу виробництва і відносин власності" [9]. У межах цієї функції вчені викремлюють контрольну функцію.

З наведеного вище переліку функцій фінансів особливих відмінностей між ними, а тим більше суперечностей, немає. Кожне з них тільки доповнює одне одного.

Спільним для більшості економістів є визнання розподільчої функції фінансів у процесі суспільного відтворення. Призначення фінансів у забезпеченні безперервного процесу відтворення на всіх його стадіях: виробництва, розподілу, обміну і споживання. У цьому процесі беруть участь фізичні, юридичні особи і держава. Щоб процес відтворення відбувався динамічно і гармонійно потрібно забезпечити кожного з його учасників відповідними грошовими фондами, які формуються за допомогою фінансів у процесі розподілу створеного ВВП і його складової частини – національного доходу.

Реалізація цієї функції починається з розподілу ВВП між власниками виробничих факторів – капіталу і найманими працівниками. Це первинний розподіл. Власники капіталу (підприємці, землевласники, банкіри, торгівці) отримують при розподілі ВВП свою частину у вигляді прибутку, ренти, відсотка, дивідендів; наймані працівники – у формі заробітної плати; а держава – частину прибутку від власних підприємств. В якій пропорції буде розподілятися новостворена вартість, залежить від соціально-економічного ладу, політичної системи та ряду інших факторів. Наприклад, в обробній промисловості США наприкінці 80-х рр. минулого століття частка найманих працівників у створеній новій вартості досягала 70 %, а у колишньому СРСР – близько 50 % [6]. Для об'єктивності необхідно зазначити, що низька зарплата у колишньому СРСР значною мірою компенсувалася надходженнями з суспільних фондів споживання, які забезпечували безоплатне навчання в школі, вузах, безкоштовне медичне обслуговування, дешеве житло, низький рівень оплати комунальних послуг тощо.

Далі має місце перерозподіл доходів, які сформовано під час первинного розподілу – передусім через податковий механізм частина заробітної плати фізичних осіб (в Україні з початку 2004 р. 13 %), а також прибутку підприємств перераховується у доходну частину державного і місцевих бюджетів. З цієї частини доходів утворюється фонд заробітної плати працівників бюджетної сфери, обслуговування державного боргу, утримуються культурно-освітні заклади, медицина, наука тощо.

В умовах ринкової економіки розподіл ВВП, його перерозподіл відбуваються переважно стихійно відповідно до дії економічних, властивих дано-

му суспільству, законів. Водночас, в міру розвитку суспільства, посилення його соціалізації, підвищується роль держави у такому регулюванні. Держава, використовуючи адміністративно-правові важелі, встановлює мінімальний рівень оплати праці, величину відрахувань прибутку в централізований фонд держави, інші види податків, визначає норми і напрями використання бюджетних коштів тощо.

Користуючись бюджетними ресурсами та податковим механізмом, держава регулює пропорції в розподілі і перерозподілі ВВП між учасниками відтворювального процесу, міжгалузеві, внутрішньогалузеві, міжрегіональні пропорції, соціальні процеси у суспільстві. Саме ця обставина стала підставою для багатьох учених-економістів для виокремлення регулювання в окрему функцію фінансів. Насправді, це одна і та сама розподільча функція. Адже будь-який розподіл своєю метою має відрегулювати або сформувати відповідні фінансові пропорції. Своєю чергою, регулювання, визначення оптимальних пропорцій може здійснюватися тільки шляхом розподілу чи перерозподілу. Там, де є розподіл, є й регулювання.

У працях науковців, в яких досліджуються проблеми фінансів, одногласно відзначається виконання ними контрольної функції, яка обумовлена об'єктивною необхідністю перевіряти дотримання суб'єктами розподільчо-правових відносин встановленого законом порядку формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових фондів. Фінанси у даному випадку виступають як інструмент у руках спеціально сформованої державою і господарськими структурами відповідних контрольних органів. Крім них, контроль здійснюється практично кожним суб'єктом фінансово-економічних відносин. Об'єктивна необхідність контролю обумовлена тим, що фінансові відносини мають чітко виражений суперечливий, а в окремих випадках навіть антагоністичний характер, кожен суб'єкт цих відносин у ринковій економіці бажає отримати більше грошових ресурсів за рахунок інших. Дане явище має місце як на мікрорівні (при формуванні фонду заробітної плати, прибутку та їх розподілі), так і макрорівні (при формуванні доходної частини державного та місцевих бюджетів, їх розподілі і використанні).

Залежно від підпорядкованості об'єкта і контролюючого суб'єкта розрізняють внутрішньовідомчий і зовнішній контроль. При внутрішньому контролі результати господарсько-фінансової діяльності контролюються контрольно-ревізійною службою підприємства, організації, установи. Метою такого контролю є перевірка звітно-розрахункової та іншої інформаційної документації про доцільність та обґрунтованість окремих фінансових операцій. У разі виявлення недоліків у використанні грошових ресурсів їх усувають своїми силами.

При зовнішньому контролі перевірка фінансового стану об'єкта здійснюється державною контрольно-ревізійною службою або відомчим контролем. Контрольно-ревізійна служба має широкі повноваження: їй надано право доступу до будь-яких фінансових документів, операцій і сфер діяльності підконтрольного об'єкта. У разі виявлення фінансових порушень до винних застосовуються санкції, вони можуть притягатися до адміністративної відповідальності, а в окремих випадках – і до кримінальної.

Фінанси, крім згаданих, виконують стимулюючу функцію. Під стимулом розуміють те, що спонукає, заохочує до певних дій того чи іншого господарюючого суб'єкта з метою отримання наперед визначеного результату. У такому випадку мається на увазі використання фінансових ресурсів, податкового механізму та інших фінансових важелів для розширення виробництва, вдосконалення його структури, підвищення ефективності, зростання доходів фізичних і юридичних осіб. Основними інструментами здійснення фінансами цієї функції є система бюджетного фінансування, здійснення окремих економічних, соціальних заходів, надання субсидій, дотацій, податкових пільг господарюючим суб'єктам тощо. Такого роду заходи використовувалися на Заході для нарощування економічного потенціалу країни. Зокрема, у США у 80-х рр. минулого століття для стимулювання капіталовкладень у розвиток МТБ виробництва чинне податкове законодавство країни давало право корпораціям, фірмам, які нарощували свій виробничий потенціал, скорочувати податкові платежі на 30-50 %. У 90-х рр., коли потреба в розширенні виробництва відпала, це положення було скасоване, але залишилася знижка податків для тих підприємств, які забезпечували економію енергетичних ресурсів, використовували нетрадиційні види енергії – вітрову та сонячну [12]. Звільняються від сплати податків повністю або частково і ті корпорації, які створюють додаткові робочі місця, підвищуючи цим зайнятість працездатного населення.

Щодо України, то у перехідний період широких масштабів набула практика надання пільг при сплаті ПДВ (нині законодавчо визначено його рівень у 20 %). Їх масштаби настільки розрослися, що нині в бюджет держави надходить тільки 2,9 % ПДВ, а решта (17,1 %) залишається у товаровиробника і тільки частково використовується для стимулювання і розвитку виробництва, вдосконалення його МТБ тощо [3]. Це пряма втрата доходів бюджету та втрата ПДВ своєї бюджетно-наповнюючої функції. На цю обставину звернув увагу Президент України ще у 2002 р. і запропонував скасувати пільгову систему [3]. Але це було б неправильно. Податкові пільги потрібно зберігати і в майбутньому, але надавати їх необхідно для стимулювання реального зростання виробництва, забезпечення технічного прогресу, збільшення чисельності робочих місць тощо. Ці процеси мають бути контрольовані. У разі ж нецільового використання пільг, кошти, заощаджені за їх рахунок, необхідно вилучати у державний бюджет.

В Україні використовуються й інші фінансові важелі – пряме фінансування пріоритетних галузей економіки, надання їм дотацій тощо. Так, у 2004 р. з державного бюджету на будівництво та технічне переоснащення вугільної промисловості і видобутку торфу спрямовується 1,4 млрд. грн., на реконструкцію цієї галузі ще 0,9 млрд. грн., на створення нових робочих місць працівникам вугільної промисловості, що звільняються у зв'язку з закриттям шахт – 954 млн. грн. Для розвитку транспортно-дорожнього комплексу виділено 2,8 млрд. грн., сільського господарства – 2,9 млрд. грн. [2]. Звичайно, дані суми є мізерними. Порівняємо, наприклад, сільське господарство Франції, яке за масштабами сільськогосподарських угідь близьке до України – у кінці 90-х рр. минулого століття воно отримувало з бюджету понад 8 млрд. дол. та ще більше 13 млрд. дол. з компенсаційного фонду Євросоюзу [12].

Фінанси у сучасних умовах виконують функцію соціального захисту населення. Це відносно нова для них функція. В епоху раннього капіталізму її не було. У ті часи державні фінанси використовувалися владою переважно на утримання армії, управлінського апарату держави. Питання соціального захисту, допомоги непрацездатній частині населення навіть не ставилося. Пенсії вперше почали виплачувати в Німеччині тільки у кінці XIX ст., в інших країнах – ще пізніше. Ситуація змінилася в XX ст., в епоху бурхливого розвитку промисловості, зростання чисельності працівників найманої праці, появи армії безробітних, диференціації між бідністю та багатством і тому подібними негативними рисами суспільства. За цих умов об'єктивно виникла потреба соціального захисту значної частини членів суспільства державою. Нині – це основний елемент соціальної політики держав розвинутої ринкової економіки. Ця політика спрямована на послаблення нерівності в розподілі доходів, майна між членами суспільства, надання допомоги при тимчасовій втраті працездатності, інвалідності, старості, лікуванні, отриманні професійної підготовки тощо. Все більше фінансових ресурсів держава, суспільство витрачає на такі потреби. У багатьох країнах вони стали пріоритетними в бюджетних видатках. У США, Японії, Німеччині, Фінляндії вони перевищують 50 % бюджету [8]. У колишньому СРСР соціальні витрати (охорона здоров'я, освіта, наука, соціальне забезпечення тощо) в бюджеті держави також займали провідне місце. У 1990 р. на ці потреби було використано 170 млрд. крб. (третина всіх бюджетних і страхових фондів, або 24,1 % національного доходу країни) [10].

Становище змінилося у 90-х рр. минулого століття, у період так званого реформування економіки, який за його наслідками можна назвати ще й руйнівним періодом. Протягом цього періоду здійснювався перерозподіл національного багатства країни. Державна власність приватизувалася переважно тими, хто нею від імені держави управляв, або тими, хто був при владі. На початку XXI ст. понад 80 % підприємств, засобів виробництва опинилися у приватній власності. Замість обіцяного народу динамічного розвитку виробництва, підвищення його ефективності – затяжна економічна криза, скорочення більш, аніж на половину обсягів виробництва ВВП, поява мільйонів безробітних, зниження реальних доходів населення у 8-10 разів порівняно з дореформенними роками, масова бідність і злиденність. За часи реформування чисельність населення зменшилася з 52,1 млн. у 1990 р. до 47,3 млн. осіб на 1 січня 2004 р. Понад 7 млн. найбільш енергійних і сильних громадян перебувають за межами батьківщини, шукаючи роботи та заробітку на чужині [4].

У соціальному плані суспільство все більше розмежовується на багатих і бідних, прірва між ними стає все глибшою. Навіть за офіційними даними у 2002 р. співвідношення в рівнях доходів найзаможніших родин до такої ж кількості родин з найменшими доходами становило 7,1:1. Проте ця різниця у доходах значно більша: в окремих публікаціях говориться про співвідношення 30:1 і навіть 50:1 [9]. На кінець 2002 р. майже кожному шостому працівникові було нараховано заробітну плату, що не перевищувала розмір мінімальної зарплати (365 грн.). Зауважте, що це тільки нарахована, а не отримана зарплата.

На 1 січня 2003 р. заборгованість по заробітній платі становила 2,3 млрд. грн. або 837 грн. на одного працівника [4]. Та в найгіршому становищі в Україні перебувають люди похилого віку, пенсії більшості яких нижче прожиткового мінімуму і не забезпечують навіть мінімальних фізіологічних потреб людини.

Як наслідок – виникає заперечення твердження відомого економіста-фінансиста В.М. Опаріна про те, що головним призначенням фінансів є "забезпечення кожної фізичної особи, будь-якого суб'єкта підприємництва, кожної державної структури, а отже і суспільства загалом, достатніми для їх діяльності грошовими коштами" [11].

Те ж саме необхідно сказати і про функцію справедливості, якою наділяють фінанси окремі економісти. Вони її втрачають у такій податковій політиці, "яка передбачає більшу участь осіб з високими доходами у формуванні фонду для фінансування соціальних програм, спрямованих на фінансову підтримку найменш захищених громадян" [7]. Якщо за цією ознакою оцінювати фінанси України, то вони є одними з найбільш справедливих, оскільки всі громадяни країни, незалежно від доходу, сплачують однаковий 13 % прибутковий податок. Така норма справляння податку визначена владою. Фінанси у даному випадку є тільки засобом, інструментом реалізації рішення влади, незалежно від того, справедливі вони чи ні.

Вище були названі функції, які виконують фінанси, але це не означає, що вони самі собою, автоматично, без додаткової організаційної роботи можуть їх здійснювати. Для їх реалізації потрібний відповідний фінансовий механізм, який включає всю сукупність економічних, організаційно-правових форм фінансових відносин у народному господарстві, порядок розподілу і перерозподілу ВВП, формування і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, методи і умови фінансування, кредитування, форми управління фінансовою системою і контролю за грошовими потоками.

Література

1. Виступ голови Верховної Ради України В.М. Литвина на відкритій сесії Верховної Ради України 6 вересня 2004 р./ Сільські вісті. – 2004. – 9 вересня.
2. Закон України "Про державний бюджет України на 2004 р."/ Голос України. – 2003. – 9 грудня.
3. Податок, що втратив бюджетно-наповнювані функції/ Урядовий кур'єр. – 2004. – 3 березня.
4. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2003 р. – К.: Вища шк., 2002. – 19 с.
5. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. – К.: Вища шк., 2003. – 128 с.
6. Економічна енциклопедія/ За ред. С.В. Мочерного. – К.: Академія, 2001, т. 2. – 542 с.
7. Економічний словник-довідник. – К.: Феміна, 1995. – С. 348.
8. Мировая экономика и международные отношения, № 3. – 2002. – С. 18, 19.
9. Мочерный С.В., Некрасов В.Н., Овчинников В.И., Секретарюк В.В. Экономическая теория: Учебн. для вузов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 274 с.
10. Народное хозяйство СССР в 1990 г. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 16 с.
11. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія). – К.: Знання, 2002. – 18 с.
12. Суторміна В.М., Федоров В.М., Андрущенко В.Д. Держава, податки, бізнес. – К.: Либідь, 1992. – 170 с.
13. Фінанси і кредит СРСР. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1974. – 55 с.